

Proti Terčeljevemu spomeniku

V. M., foto: arhiv Demokracije

V Vipavski dolini so v kratkem času že drugič preprečili postavitev spomenika svojemu rojaku. Po banu Marku Natlačenu v Vipavi so zdaj preprečili postavitev spomenika duhovniku in narodnjaku Filipu Terčelju še v Ajdovščini.

Danes le malo ljudi ve, kdo je bil Filip Terčelj. Rodil se je v Grivčah, 2. februarja 1892, kot prvorojenec, ki mu je sledilo še več otrok; za domače in vaščane je bil Lipče. Osnovno šolo je obiskoval v Šturjah, trinajstleten pa odšel v gimnazijo v Zavodu sv. Stanislava v Šentvidu pri Ljubljani. Končal je študij teologije in leta 1917 postal duhovnik. Po štiriletnem kaplanovanju v Škofji Loki so mu predstojniki svetovali, da nadaljuje študije, in odšel je v Köln, kjer je dosegel profesuro na Socialno-pedagoški fakulteti. V tem času je skrbel tudi za slovenske izseljence, posebno rudarje na Vestfalskem, in zanje ustanovil prvo zasebno šolo. Udeležil se je še študijskih

tečajev za delo v kulturno-prosvetnih ustanovah.

Organizator narodnih društev

Vleklo ga je med njegove ljudi, na Goriško, ki je po prvi vojni pripadla Italiji. Obogaten z novimi izkušnjami in zamislimi je prišel leta 1922 v Gorico, kjer je postal katehet in duhovni vodja v Alojzijevišču. Na temeljih že pred vojno dokaj razvejenega društvenega življenja v okviru Slovensko krščansko-socialne zveze (pododbor za Primorsko je leta 1918 z izgubo povezave s slovenskim krovnim društvom razpadel) je bila konec leta 1922 ustanovljena nova Prosvetna zveza, Terčelj pa izvoljen za glavnega tajnika. Postal je njena gonilna

sila. S sistematičnim organiziranjem okrožnih odborov in z ustanavljanjem društev vsepovsod, tudi v najbolj odročnih krajih, je v petih letih – do prisilnega razpusta leta 1928 – nastalo 19 odborov s 136 društvi in 32 samostojnimi krožki, torej 168 prosvetnih enot z okrog 12000 člani. Imeli so še Podzvezo v Trstu, ki je svoje delo razširila na Notranjsko. Terčelj je največkrat sam v imenu Centralnega odbora obiskoval društva, predaval in pregledoval njihovo delovanje, svetoval – tako glede organizacije kot glede čisto praktičnih napotkov, npr. o pripravi odra ... Prosvetna zveza je v tem času izdajala svoj mesečnik *Naš čolnič* (v 3000 izvodih), ki ga je Terčelj urejal in v glavnem

tudi sam pisal. To njegovo obsežno publicistično delo vključuje socialno-vzgojne in pedagoško-psihološke ter kulturne članke pa tudi črtice. Kaj vse se je dogajalo v okviru teh društev? Tečaji, predavanja, prosvetni večeri, tekme, igre, koncerti, telovadni nastopi, ustanavljanje knjižnic.

Prosvetljeval je s pisanjem

Kot zelo cenjen govornik in pridigar je imel nešteto govorov in pridig po vsej deželi. Ljudje so ga poslušali nepremično – njegova beseda, domača in prisrčna – je segala v srce, duhovno in narodno dvigala ter opogumljala.

Terčelj je tesno sodeloval tudi z Goriško Mohorjevo družbo vse od

Šturje so del Ajdovščine.

ustanovitve leta 1924 in postal član njenega uredniškega odbora. V prve koledarje je prispeval članke, črtice in pesmi. V tej založbi je v tem času izdal dve knjigi: *Za domačim ognjiščem* (vzgojna čitanka) in *Mati uči otroka moliti* (katekizem za najmlajše). Obe izpostavljata socialne, narodne ter etične vrednote in sta nosili slovensko besedo – tudi najmlajšim. Da bi se v cerkvi in zunaj nje gojila slovenska pesem, je skupaj z Jožkom Bratovšem in s skladateljem Vinkom Vodopivcem prispeval izdajo treh liturgičnih pesmaric v letih 1929 do 1933: *Božji spevi*, *Gospodov dan* in *Zdrava Marija*. Sam je napisal liturgične uvode in besedila pesmi, skupaj 114. Te pesmi prepevamo še danes. Bil je avtor ali sodelavec še pri mnogih drugih publikacijah.

Trn v peti Italijanom V tem času je doživljal že tudi velike stiske zaradi političnega preganjanja. Med vidnejšimi, ki so »ustavljali proces italijanizacije«, je bil vsekakor Filip Terčelj, na katerega je italijanska oblast budno pazila in ga februarja leta 1930 klicala na zagovor, češ da širi med mla-

še Filipa Terčelja in Lojzeta Brautuja z obtožbami, da sta bila v tesnih stikih s priprtimi, opravljala panslavistično in iredentistično propagando itd. Aretacije so bile povezane z nečloveškimi izsiljevanji in mučenji. Obsodili so ga zaradi delovanja med mladino, ker so se druge obtožbe izkazale za neutemeljene. Terčelja so zaprli najprej v goriške sodnijske zapore, nato pa premestili v koprsko ječo, v temnico. Ta mučenja so ga psihično in fizično spravila na rob. O tem govorijo nekateri zapiski italijanskih upravnih in sodnih ustanov in nekaj ohranjenih korespondence. Junija je bil obsojen na petletno izgnanstvo v Campobasso jugovzhodno od Rima. Tam je živel brez dohodkov, nazadnje je ostal celo brez samostanske celice, ki so mu jo sprva dodelili. V tej osamljeni zavrženosti mu je bilo žal, kot pravi v pismu domačim, da kot duhovnik ne more beračiti ...

Umik z Goriškega Po posredovanju cerkvenih oblasti so ga po enem letu pomilostili. Vrnil se je na Goriško, toda oblast mu ni več dovolila, da bi prevzel še tako skromno službo med Slovenci. Tega ni smel storiti niti v Ajdovščini, kamor ga je vabil oboleli župnik Josip Fon. Spet je živel brez dohodkov, vrnil se je domov. Grozila mu je nova aretacija (za vsak njegov korak in besedo so iskali politično ozadje). Tako se je nekajkrat skrtil pred fašisti in aprila 1934 (opozorjen, da bo aretiran) se je umaknil v Jugoslavijo, v Ljubljano.

Tudi v Ljubljani mu ni bilo lahko; za silo si je uredil življenje. Od jeseni 1934 je poučeval nemščino in verouk na II. državni (poljanski) gimnaziji, stanoval pa je v nekdanji šentpeterski vojašnici, tedaj spremenjeni v umobolnico, kjer je opravljal službo hišnega duhovnika. Zbiral je dijake in prirejal glasbeno-gledališke predstave – zanje je pisal dramske prizore in tudi glasbo. Dijakom je pomagal tudi gmotno, posredoval pa za ljudi, ki so imeli težave z oblastmi. Nastopal je na shodih in taborih, kjer je opozarjal na položaj primorskih Slovencev. Vendar sta ga mučila domotožje in potrnost, saj se ni počutil domačega, domov pa ni smel.

Šturska cerkev sv. Jurija je tesno obdana z domačijami.

Šturci so Terčeljev kip želeli postaviti na Cankarjevem trgu.

Profesor in pisatelj Po italijanski okupaciji Ljubljanske pokrajine je bil tri mesece zaprt, izgubil je službo in stanovanje. Pomagali so mu ljudje, ki jim je prej sam izkazoval pomoč, na primer družina Toneta Tomšiča. Kasneje so ga neprestano nadzorovali Nemci. Rad se je odzival na prošnje duhovnih sobratov in jim pomagal pri delu, zlasti med prazniki.

V letih bivanja v Ljubljani je le našel nekaj več časa za daljša prozna besedila. Leta 1940 je bila za Goriško Mohorjevo družbo natisnjena povest o vipavski preteklosti okrog leta 1900 – živa slika okolja, narave, burje ... z naslovom *Vozniki*. Ilustriral jo je primorski slikar Riko Debenjak. Knjiga tedaj ni dobila dovoljenja za izdajo in je

prišla med bralce šele leta 1945 (kasneje je bila prevedena v francoščino, hrvaščino in nemščino). Iz Terčeljevih pisem je razvidno, da je pisal dve deli s snovjo o duševnih bolnikih, ki pa nista znani. Leta 1935 je v Gorici izdal zbirko kratke proze z naslovom *Ogorki*; večina besedil je bila prej objavljena v dveh letnikih *Družine* (mesečnik, ki je lahko izhajal le v letih 1929 in 1930). Te so, podobno kot *Vozniki*, vzete iz resničnega življenja, večinoma iz domačega sveta. Obe goriški izdaji sta izšli pod psevdonimom F. Grivški. V teh letih je objavljala tudi v ljubljanskih revijah *Lučka* in *Naša zvezda*.

Aretacija, nato še umor

Takoj po vojni – od srede junija do srede septembra – ga je zaprla domača povojna oblast. Ovadbje o »narodnem izdajstvu«, ki so se izkazale za neresnične, naj bi bile prišle

Kipar Mirsad Begić je ustvaril še eno umetnino.

Filip Terčelj

dino svoje politično prepričanje in načela, ki nasprotujejo državnemu redu itd., zaradi česar so mu izrekli opomin in nezaupnico. Za aretacijo in onemogočenje pa so potrebovali povod. 6. septembra 1931, na prvo obletnico ustrelitve bazoviških žrtev, je v Goriških brdih zaplapolalo nekaj slovenskih zastav. Zaprli so večje število Bricev, jih izpustili in spet zaprli decembra; dan kasneje pa

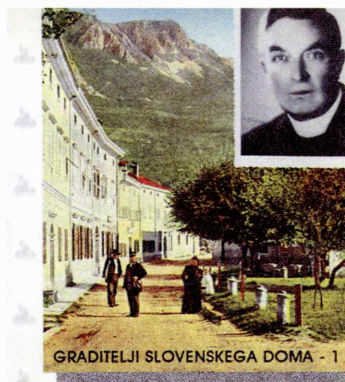
► predvsem z Goriškega. Ta zapor je bil zaradi vsestranske absurdnosti za Terčelja od vseh najhujši. Iz njega je odšel bolan, v bolnišnico. Ker je primanjkovalo prostora, se je moral tudi od tam kmalu izseliti, stanovanja pa ni imel. Želel si je domov, da bi se pozdravil ob primerni oskrbi, a dovoljenja ni dobil. Za nekaj mesecev je nato odšel v umobolnico, kjer je prej živel in delal, da so mu dajali injekcije. Takoj ko se je počutil bolje, je želel dobiti službo na Goriškem in pomagati pri prizadevanjih za priključitev naših krajev Jugoslaviji. Zanj znova ni bilo nobenega mesta – ne v šoli, ne v prosveti, ne v duhovniškem poklicu.

Za božične praznike 1945 je odšel k prijatelju Francu Krašni, župniku v Sorici, ki je oskrboval tudi Davčo. Tam so ga komunisti že 7. januarja 1946 skupaj z domačim župnikom Krašno umorili. Pokopan je zraven cerkve v Davči.

Zamolčana osebnost Zaradi take usode je Filip Terčelj ena od tragičnih, zamolčanih osebnosti naše polpretekle zgodovine. Poznali in cenili so ga redki, ki so poznali njegovo delo, zlasti tisti, ki so ga poznali osebno. Lahko bi govorili tudi o njegovem duhovnem profilu (čista duša, nagnjena k otožnosti ...) ali o njegovi literaturi (ki je zaradi nenehne aktivnosti, dokler mu je bila omogočena, ni razvijal do danih zmožnosti; najmočnejši je v besedilih, ki zajemajo iz življenja domačega kraja), a predstavili smo predvsem delo za narod, v katerem je izgoreval. Tu je našel svoje poslanstvo in uredniščenje svojega talenta – dokazal je izjemno moč in organizacijsko

sposobnost: v delu z ljudmi – za njihovo socialno, kulturno in narodno ozaveščenost, povezanost, trpljenje in smrt.

O Filipu Terčelju O njegovem življenju in delu je napisanih kar nekaj člankov pa tudi samostojnih publikacij (ki so viri tudi za pričujoči članek). Prve informacije ponujata *Slovenski biografski leksikon* in *Primorski biografski leksikon*. Marijan Breclj je leta 1992 pri *Ognjišču*, v zbirki *Graditelji slovenskega doma*, izdal knjižico o njegovem življenju in delu z nekaterimi proznimi besedili, pesmimi in vzgojnimi spisi. Leta 1998 je dr. Fabijan Silvester na Teološki fakulteti v Ljubljani o njem napisal magistrsko nalogo, v kateri je poleg življenjepisa posebej obdelal pesništvo. Na strani 116 je zapisal: »Lahko rečemo, da gre za eno največjih slovenskih literarnih, kulturnih in prosvetnih osebnosti, ki se je

**marijan breclj
filip terčelj**

Brecljeva knjižica o Filipu Terčelju

Občinska stavba v Ajdovščini, kjer so preprečili postavitve kipa velikemu rojaku

v prelomnem zgodovinskem obdobju, med obema svetovnima vojnama, zapisala v narodovo bit. Neprecenljivo vrednost za tisto in kasnejša obdobja so imeli socialno-pedagoški tečaji, ki jih je oblikoval Terčelj in z njimi zaobjel vse generacije na Primorskem. Na Filozofski fakulteti v Ljubljani pa je leta 2001 Petra Vnuk napisala o njem diplomsko nalogo. V njej je ob življenjepisu in obsežni bibliografiji predstavila Terčeljevo književno ustvarjalnost in publicistiko. Diplomaska naloga je dostopna na spletni strani.

Nestrpnost levičarjev Filip Terčelj je še ena zamolčana osebnost 20. stoletja. Čeprav je med obema vojnama veliko naredil za Slovence na Goriškem, zaradi česar so ga fašisti nenehno preganjali, je bil – verjetno tudi zato – trn v peti tudi povojnim komunistom, ki so ga januarja 1946 umorili. V rojstni župniji Šturje – kraj je danes del Ajdovščine – so se mu želeli domačini oddolžiti za njegove zasluge za Slovence na Primorskem in ga vrniti v narodov spomin s primernim spomenikom v Šturjah. Za spomenik sta bila tako župnija kot krajevna skupnost, pridobili so dve lokacijski informaciji in mnenje Zavoda za spomeniško varstvo iz Nove Gorice, ki postavitvi ne nasprotuje, na koncu so ajdovski občinski svet zaprosili še za dodelitev stavbne pravice štirih kvadratnih metrov na javnem dobrem. Toda tam je prevladala levičarska miselnost nestrpnosti proti duhovniku in narodnjaku. Zadevo so na občini spolitizirali in poiskali nekaj za lase privlečenih razlogov proti postavitvi spomenika. S tem

so levičarji v Vipavski dolini že drugič v kratkem času preprečili postavitve spomenika znanemu in zaslužnemu Primorcu. Očitno na Primorskem še naprej prevladuje miselnost ideološkega izključevanja, po kateri imajo lahko spomenike samo borci za komunizem, drugi pa niso nič vredni.

Dolg do Filipa Terčelja Za dokončno ureditev Cankarjevega trga so si Šturci zamislili kamnit vodnjak, ob njem pa bronast spomenik rojaku – duhovnemu voditelju narodnoobrambnega gibanja po prvi svetovni vojni na Primorskem, duhovniku in profesorju Filipu Terčelju. Ob tem projektu sta se povezali krajevna skupnost in župnija Šturje, prva bi finančno pokrila stroške postavitve vodnjaka, druga pa spomenika.

Predlog za postavitvi spomenika Terčelju sega v leto 1992, ko so se spomnili stote obletnice njegovega rojstva; ob 60. obletnici smrti pa je dozorela misel, da s spomenikom, ki bi simbolično ovrednotil njegov pomen za primorski narod, ne gre več odlašati. Za odbor za postavitve spomenika Filipu Terčelju pri Župnijskem pastoralnem svetu župnije Šturje je bilo nesprejemljivo, da je Terčelj danes tako malo znana osebnost naše preteklosti. Zato bi bila postavitve spomenika možnost, da zanj zvemo in ga spoznamo tako Ajdovci in Primorci kot tudi vsi Slovenci.

Kip kot simbol Umetniško je bil lik Filipa Terčelja enkrat že obdelan: upodobil ga je Alojz Rebula v romanu *Nokturno za Primorsko*, za katerega je dobil leta 2005 nagrado kresnik za najboljši slovenski roman preteklega leta.

V parku nasproti ajdovske občine je enako visok spomenik NOB, ki je pravo strašilo.

izvor življenja, simbol očiščenja in s tem sprave in odpuščanja – ter v senci mlade lipe kot simbola slovenstva bi dostojanstveno stala podoba klenega moža in branitelja naše kulture Filipa Terčelja. To bi izražal tudi napis.

Ajdovska majhnost Ajdovski občinski svet je 30. oktobra po polemичni razpravi izglasoval sklep s tremi točkami:

1. Podpiramo postavitev spomenika Filipu Terčelju.
2. Ne strinjamo se, da se spomenik postavi na Cankarjevem trgu, ker bi glede na velikost preveč dominiral na tej lokaciji.
3. Predlagamo, da se spomenik postavi na območje cerkve v Logu ali v Šturjah ali v Grivčah pri sorodnikih.

Na ta zavrnitveni in cinčni sklep je odbor za postavitev spomenika na ajdovski občinski svet poslal pritožbo z naslednjo vsebino: »Podpisani vlagamo pritožbo na sklep občinskega sveta Občine Ajdovščina z dne 30. oktobra 2007 (št. 478-111/2007), s katerim ste zavrnili postavitev spomenika zaslužnemu šturskemu krajanu prof. Filipu Terčelju na Cankarjevem trgu v Šturjah. Vaša obrazložitev temelji na predimenzionirani velikosti spomenika, s čimer se žal ne moremo strinjati. Ali je izdaja sedem njegovih slovenskih knjig, 37 črtic, avtorstvo 145 slovenskih pesmi, ki jih še danes prepevamo, ustanovljenih 136 slovenskih kul-

Knjiga kot del Terčeljevega kipa

Spominska plošča Filipu Terčelju nasproti cerkve v Šturjah

turno-prosvetnih društev z 8741 člani, 102 slovenska pevska zbora, 62 dramskih odsekov in deset telovadnih odsekov v času največjega fašističnega preganjanja Slovencev med obema vojnama res tako majhno delo, da si zasluži le manjši obrobni kip? Prav tako se ne moremo strinjati, da se prof. Terčelja z njegovim dokazanim delom proti fašizmu za slovenstvo izrinja na vrt domače hiše, v kot cerkvenega dvorišča ali celo zunaj našega kraja v Log, kot predlagate. Zakaj bi se morali Šturci prof. Terčelja za kotno sramovati, ko smo vendar lahko nanj upravičeno ponosni, enako tudi na veliko umetnino, ki jo je na podlagi veličine njegove osebnosti in dela ustvaril znani akademski kipar Begič?

Spoštovani občinski svet bi radi spomnili, da imamo do prof. Terčelja kot simbola protifašističnega boja ter njegovih žrtev neporavnan zgodovinski dolg, da danes vsi skupaj v naših krajih sploh še govorimo slovensko. V upanju, da boste upoštevali navedena nesporna zgodovinska dejstva, računajoč tudi na Vašo širino, zgodovinsko, kulturno in narodno dimenzijo ter strpnost pričakujemo, da boste ponovno presodili o pravilnosti Vaše dosedanje odločitve.«

Kardeljčki Toda ta poziv k razumu je verjetno prepozen, saj so nestrpneži v ajdovskem občinskem svetu svoj odklonilni sklep že izdali in ga verjetno ne nameravajo preklicati. Posebej bode v oči, ker so hoteli Šturci spomenik postaviti na svojem trgu, ne pa kje v središču Ajdovščine, kjer v parku pred občino že dominira skrupulo v podobi spomenika NOB.

Pridobili so vsa potrebna dovoljenja, le stavbno dovoljenje so še potrebovali. O tem pa so v Ajdovščini odločali narodno in kulturno neozaveščeni posamezniki, ki so sprenevedavo sicer sklenili, da nimajo nič proti Filipu Terčelju, le javno se ga ne smemo spominjati v njegovi rojstni župniji, v Šturjah. Ajdovski župan Marjan Poljšak je od predlagateljev celo zahteval, da spomenika Terčelju ne smejo izrabljati »kot sredstvo za propagando o komunističnem povojnem nasilju«. To je seveda pobalinstvo brez primere, saj so Terčelja komunisti po vojni umorili na najbolj podel način, potem desetletja prepovedovali spomin nanj, zdaj, v demokraciji, pa tega še omeniti ne bi smeli. Le kje živijo ti kardeljčki!

Nasprotovanje čedermacev

»Verjamemo, da je lik Filipa Terčelja lahko blizu vsakemu domačinu, Primorcu, Slovincu, ki pozna ali bi moral spoznati še zlasti to obdobje naše zgodovine, ki je Primorce v boju proti nasilni italijanizaciji močno zaznamovala in zaradi krivičnega trpljenja utrdila, na kar smo upravičeno ponosni,« pravijo pri odboru za postavitev kipa. »Tega boja pa si ne moremo zamišljati brez čedermacev, ki so bili nosilci narodnega odpora, eno z ljudmi in pogosto herojsko pripravljeni za svoje poslanstvo plačati visoko ceno. Tudi za Terčelja se je oprijel vzdevek 'drugi Čedermac'. S svojim delovanjem je bil deblo drevesa, iz katerega se je v kratkem času razrasla krošnja slovenstva med potujočevalno italijansko zasedbo.« Se morda kdo boji njegovega talarja, se sprašujejo. **D**

Za upodobitev v bronu so prošli znanega kiparja Mirsada Begića. Umetnik je upodobil celotno Terčeljevo postavo, ki bi stala ob vodnjaku, na trgu – med ljudmi, za katere je živel. Obraz odraža slovenskega intelektualca, upodobljenčevo osebnost. Oblečen je v duhovniško obleko, pod levo roko ima knjigo – simbol njegovega prosvetnega in literarnega dela, v desni pa palmovo vejico – znamenje njegovega mučeništva. Treba je poudariti, da kip nima namena v prvi vrsti kazati, kakšna je bila zunanja podoba Filipa Terčelja, ampak kdo je bil.

Podoba branitelja slovenstva

Avtor ureditve trga in tudi zasnove vodnjaka s spomenikom, arhitekt Marko Lavrenčič, si je sprva zamislil kip v velikosti 220 centimetrov, kar je bila po njegovem prepričanju najmanjša mogoča mera, saj bi sicer kip deloval kot vrtni palček, dodatnih 80 centimetrov, ki jih je umetnik dodal v svojem videnju, pa daje umetniškemu delu suverenost in avtonomnost v prostoru. Znana je podoba trga v Kobaridu s še večjim spomenikom Simonu Gregorčiču, ki je arhitekturno zelo podoben ajdovskemu Cankarjevemu trgu.

Skulptura bi bila del fontane in ta del celotne kompozicije ureditve trga. Ob vodnjaku – voda je